

окремих його сегментів; наявність історичних традицій досягнення компромісу і злагоди тощо.

По-шосте, сучасна актуальність ідеї солідарності полягає у її здатності солідарність виступати як сила, здатна розбудувувати суспільство. Її завдання – узгоджувати інтереси членів суспільства, які суперечать один одному і гуртувати суспільство для досягнення спільних цілей. В свою чергу, спільними цілями для суспільства є ті, що гарантують його існування та гармонійний розвиток, чого можна досягнути лише шляхом солідарної взаємодії, що ґрунтується на ідеї справедливості.

По-сьоме, солідарність на сучасному етапі розвитку владних систем слід розглядати як механізм соціальної саморегуляції, самобереження і саморозвитку владного організму, який дозволяє максимально використовувати можливості всіх структурних елементів системи влади для індивідуального і загального блага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та в Україні / П. П. Гай-Нижник // Гілея : науковий вісник. — К.: ВІР УАН, 2011. — Вип. 44. — С. 5-24.
2. Данилів В.-Ю. Солідарність і солідаризм / В.-Ю. Данилів. — К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. — 152 с.
3. Миронов Р. В. Категория «солидарность» как фактор современного политического процесса России : автореф. дис. к. полит. н. : спец. 23.00.02 «Политические институты и процессы» / Р. В. Миронов. — Нижний Новгород, 2010. — 20 с.
4. Нойгауз Н. Солідарність – головний принцип християнського соціального вчення [Електронний ресурс] / Норберт Нойгауз. — Режим доступу : http://sd.net.ua/2010/02/18/neuhauz_cinnosti_khristianskoyi_demokratii.html
5. Окара А. Социальная солидарность как основа нового «миростроительного» проекта [Електронний ресурс] / Андрей Окара // Синергия. — 2010. — № 9. — Режим доступа: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=51931>
6. Плешко М. Идеология солидаризму в державотворенні України / М. Плешко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. — 2009. — Вип.13. — С.52–55.
7. Хёффнер Й. Христианское социальное учение [Електронний ресурс] / Йозеф Хёффнер. — Режим доступа: <http://www.agruz.info/app/webroot/library/152/533/page03.htm>
8. Pesch H. Lehrbuch der Nationalökonomie / H. Pesch. — Freiburg im Breisgau, 1924; Spengler, Oswald. Politische Schriften. — München, 1932.

Наумкіна Світлана Михайлівна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК : 303.6+327.5

РОЛЬ РИТОРИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ВЕРБАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Розкривається роль і значення ораторського мистецтва, вміння раціональної взаємодії та переконання, толерантності, культури мови і спілкування, співбесіди, комунікативності, що у широкому сенсі може бути визначено як риторичне мистецтво, яке відображається у ментальній культурі політичного життя, особливо в умовах сучасного світового політичного простору.

Ключові слова: *риторика, риторичне мистецтво, комунікативістика, ментальна культура, політичне життя, політичні переговори, політичний компроміс.*

РОЛЬ РИТОРИЧЕСКОГО ИСКУССТВА В ВЕРБАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ

Раскрывается роль и значение ораторского искусства, умения рационально взаимодействовать и убеждать, толерантности, культуры языка и общения, беседы, коммуникативности, что в широком смысле может быть обозначено как риторическое искусство, которое отображается в ментальной культуре политической жизни, особенно в условиях современного мирового политического пространства.

Ключевые слова: *риторика, риторическое искусство, коммуникативистика, ментальная культура, политическая жизнь, политические переговоры, политический компромисс.*

A ROLE OF RHETORICAL ART IS IN THE VERBAL CULTURE OF POLITICAL LIFE

A role and value of oratorical art, abilities of co-operate and convince, opens up, tolerance, culture of language and intercourse, conversation, communicativeness, that in wide sense it can be marked as a rhetorical art, which is represented in the mental culture of political life, especially in the conditions of modern outer political space.

Keywords: *rhetoric, rhetorical art, communication, mental culture, political life, political talk, political compromise.*

У сучасній філософській та політичній науках у теперішній час дуже поширеним є напрям комунікативістики, головною метою якого вважається так звана ідеальна комунікація, або трансцедентна прагматика і трансцедентна риторика.

Ця ідея не нова. Риторика є однією з найдавніших наук, її виникнення припадає на античні часи, коли вона була засобом захисту і звинувачення на судовому процесі. Засвоєння риторики вважалося необхідною підготовкою в Стародавній Греції та Римі. Як відомо, найвидатнішим римським оратором був Цицерон, який досягнувши високої майстерності у складанні й виголошенні промов, став одним із перших авторів трактатів про ораторське мистецтво. Саме він назвав риторику «мовою, що має переконувати».

Ораторське мистецтво розвивалося і в період Середньовіччя. Разом з діалектикою і граматикою риторика становила тривіум – базову частину навчального плану в середньовічній освіті.

Щодо впровадження ораторського мистецтва на українських землях, то в XVI – XVII ст. його успішно вивчали в школах Києво-Могилянської колегії. В середині XVII ст. Йоаникієм Галятовським уперше був створений курс риторики українською мовою, орієнтований на укладання церковних проповідей – трактат «Наука». Йоаникій Галятовський, Антоній Радивиловський та Лазар Баранович своєю проповідницькою практикою сприяли перетворенню української проповіді в літературний жанр. У роботах наступного покоління українських проповідників – Стефана Яворського, Димитрія Туптала, Феофана Прокоповича, Георгія Кониського ця форма мистецтва отримала подальший розвиток.

Риторика розробляла теорію мовного стилю. Авторам українських риторик близькою була ідея, що прийшла з античності й дістала широкий розвиток у стінах Києво-Могилянської колегії, про три ораторські стилі («слоги») – високий, середній і низький, на які мовний матеріал членувався за ступенем образної ускладненості, а отже й естетичного сприйняття. Вчення про три стилі було створено ще у еліністський період, взявши за основу ступінь інтенсивності використання риторичних засобів, які відрізняли ораторську мову від розмовної.

У теперішній час риториці як ораторському мистецтву приділяється дуже мало уваги. Хоча представники цього напрямку (Юрген Габермас, Вітторіо Гесле та інші) стверджують, що гармонійне суспільство може існувати тільки тоді, коли воно послуговується ідеальною риторикою. Ідея риторики ефективного спілкування та трансцедентної прагматики полягає в тому, щоб якнайбільше членів суспільства були озброєні риторичними знаннями і, спілкуючись між собою, доводили це суспільство до гармонії. Тобто комунікація між

різноманітними суспільними осередками, організаціями, установами має бути не конфронтативною, а толерантною та ефективною. Ідея толерантності спілкування ґрунтується на багатьох чинниках, найважливішим серед яких є засвоєння риторичних умінь і навичок. З початком панування реклами та мас-медіа зросла роль риторики в житті людей.

Викладання риторики в Західній Європі та у США поновилося з кінця 50-х років минулого століття. А з появою таких шкіл, як група « μ » («Мю») у Бельгії та Франції, риторику взагалі почали вважати одним із найцікавіших, найактуальніших і найперспективніших напрямів функціонально-комунікативного підходу до вивчення мови та ділового спілкування.

Риторика з напівсхоластичної науки про пишне мовлення (так її витлумачували в середньовіччі) стає наукою про ефективне спілкування у всіх можливих життєвих комунікаціях. Сприйняття риторики в такому ключі обумовлює потребу її вивчення на всіх рівнях здобуття освіти.

Уміння переконувати співрозмовника, уміння правильно і красиво говорити, привертати увагу й здобувати довіру слухачів потрібне в усіх сферах життя. Політик, що говорить грамотно й переконливо, викликає повагу й довіру громадян.

Риторику можна визначити і як науку, і як мистецтво. Головне її завдання – переконати слухачів у чомусь за допомогою слова, донести до них через промову певну думку.

Отже, риторика – це наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Враховуючи два (логічне та літературне) напрями розвитку риторики як науки, варто зазначити, що у другій половині ХХ ст. змінилося їх співвідношення на користь «логічного» (неоаристотелівського) напрямку, коли на зміну риторики прийшла неориторика чи нова риторика. Була створена нова дисципліна – теорія практичного дискурсу, яка базувалася на теорії аргументації та ефективності впливу завдяки переконливості мови і тексту.

У сучасній риториці термін «загальна риторика» має також друге значення – один із напрямів нової риторики. Початок використання цього терміну поклав вихід у світ роботи Ж. Дюбуа «Загальна риторика». Інколи цей термін використовується як синонім «неориторики».

У контексті даної статті автора, перш за все, цікавить політична риторика, тобто виступи ораторів, що представляють певну політичну силу чи освітлюють суспільно-політичну ситуацію.

Як відомо, політична риторика, як найбільш яскрава форма логічного напрямку, в епоху елінізму була витіснена «літературним» напрямом на периферію дидактичної і наукової риторики. Це сталося, зокрема, у зв'язку зі зниженням ролі політичного красномовства і підвищенням ролі церемоніального, урочистого красномовства після падіння демократичних форм правління в Греції та в Римі. У Середньовіччі таке співвідношення продовжувало зберігатися. Це привело до кризи в середині ХVІІІ ст.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – час серйозних політичних перетворень, який вернув суспільний інтерес до політичної риторики. Особливо це мало місце у веденні політичних переговорів як важливої форми досягнення політичного компромісу у важливих державних питаннях. І політична риторика, яка вбирає вміння переконувати, аргументувати, критично мислити, набула особливого значення і необхідності володіння нею на державному і наддержавному рівні.

Політичні переговори ведуться, як правило, як у формі безпосередніх бесід на зустрічах, нарадах, різних міжнародних форумах, так і в письмовому вигляді шляхом обміну відповідними дипломатичними документами (нотами, меморандумами, пам'ятними записками і т. п.), що також потребує риторичної майстерності.

Питання про те, що є бесідою, які її закони та правила, були предметом розгляду вчених на протязі багатьох століть. Так, ще в Стародавній Греції та Римі питання проведення бесід, суперечок, полеміки займали значне місце у промовах мислителів. Але сучасне вчення про бесіди сформувалося у Франції в ХVІІ–ХVІІІ ст. та пов'язано з іменем Б. Паскаля. Вчений

зазначає, що «розум і почуття формуються і псуються від хороших або поганих бесід, дуже важливо «вміти вибирати співбесідника» [1, с.154].

Крім того, Б. Паскаль, звертає увагу в своїх працях на «мистецтво подобатися» та «мистецтво переконувати». Суворі правила існують до останнього, але мистецтво подобатися – більш складне та корисне.

Виникає питання про відмінність між бесідами та іншими формами взаємодії. Основна відмінність полягає в принципі «без потреби не сперечатися». Під час бесіди політики, дипломати вважають за необхідне спокійно, переконливо доказувати свою правоту, а не неправоту співбесідника, крім того, вони утримуються від критики, не ставлять без необхідності партнера в позицію сили, що обороняється.

Таким чином, проведення бесіди вимагає певного мистецтва і, як будь-яке мистецтво, воно підкорено певним правилам, законам, врахування попереднього досвіду, досягнень і допущених помилок.

У даному контексті варто звернути увагу і на політичні дебати як одну з форм політичних переговорів. Дебати беруть свій початок зі Стародавньої Греції, де вони були невід'ємним елементом демократії. В Афінах громадяни сперечалися про переваги і недоліки різних пропонуванних законів, такий спір давав можливість всебічно проаналізувати проблему. У стародавньому Римі існували так звані школи риторів, в яких навчали ораторському мистецтву. Школи риторів були дуже престижні, а викладачі були одними з найбільш високооплачуваних. У середньовіччі в Європі були поширені диспути, курси ораторської майстерності та дебатів.

У 30-і роки ХХ століття в США дебати почали своє формування як вид молодіжної діяльності. Передвиборчі кампанії дали новий поштовх розвитку дебатів і сформували їх у такому вигляді, який вони мають зараз. Популярність дебатів у США збільшилася після перших телевізійних дебатів між Джоном Кеннеді та Річардом Ніксоном під час президентських виборів 1960 року. Дебати – це аргументована суперечка, в якій сторони (як правило, дві) ставлять завдання переконати когось у чому-небудь. При оцінці суперечки, в першу чергу використовуються аргументи, але так само враховуються і різноманітні риторичні прийоми, вміння працювати з аудиторією, виразність мови і т. п.

На думку Д. В. Яковлева, невід'ємною частиною сучасного політичного простору виступає політичний діалог, у якому використовуються різні типи повідомлень. Зокрема, можна говорити про інформаційний тип, який визначається описовим розвитком теми та браком конфронтаційних елементів, аргументативно-аналітичний тип (переконання за допомогою логічного-понятійного апарату) та імперативний тип (емоційно-експресивний тиск, категоричність суджень, гіперболізація, некоректна метафоричність тощо) [2, с.55].

У сучасних умовах виникають деякі нетрадиційні форми двосторонніх переговорів на постійній основі. Наприклад, у відносинах з Республікою Польща дуже добре зарекомендував себе такий інститут, як Консультативний Комітет Президентів України і Польщі, частини якого очолюються відповідно Секретарем Ради національної безпеки і оборони України і Секретарем Ради національної безпеки Республіки Польща. Переговори в рамках цього Комітету проводяться два-три рази на рік і присвячуються як політичним та економічним проблемам двосторонніх відносин, так і найважливішим питанням міжнародного життя.

В дипломатичній практиці ХІХ і першої половини ХХ століття вищою формою переговорів вважався конгрес, наприклад, Віденський конгрес 1815 р., рішення якого стосувалися облаштування Європи після закінчення наполеонівських війн, документального оформлення практики дипломатичних відносин, Парижський конгрес 1856 року, Берлінський конгрес 1878 року. Сьогодні ця форма в дипломатичній практиці майже не застосовується, а найпоширенішою формою міжнародних політичних переговорів стали конференції та міжнародні форуми (зустрічі). Вони, як правило, скликаються на рівні глав держав або урядів, на рівні міністрів і урядових делегацій [3, с.51-54].

Доцільно звернути більше уваги на кулуарну роботу, яка в сучасній дипломатії займає

досить важливе місце і також, безумовно, потребує риторичне мистецтво.

Кулуарна робота – один із невід'ємних елементів професії дипломата, джерело цінної інформації, можливість налагодження неформальних зв'язків з колегами – іноземцями. За важливістю кулуарна робота не поступається формальній, офіційній дипломатії. Однак, на відміну від останньої, не регламентується настільки чітко, не має кодифікованих правил, тому вимагає не лише високої фахової підготовки, а й специфічних особистих якостей, постійної роботи над собою, вміння переконувати і, як уже неодноразово підкреслювалось, риторичного мистецтва.

Мета кулуарної роботи – особисто познайомитися з партнерами по переговорах, зустрічах, конференціях, увійти з ними в неформальний контакт, що нерідко буває надзвичайно корисним для отримання чи передачі інформації, попереднього обговорення можливих пропозицій, викладу аргументів з метою впливу на позицію партнерів тощо.

Дуже важливими уявляються і такі форми, як проведення прес-конференцій, брифінгів, прес-релізів, виступів по телебаченню і радіо. З'явився навіть спеціальний термін – «відкрита» або «публічна» дипломатія. Питання про те, наскільки виправдано це відносно переговорів, обговорюється в літературі з початку ХХ століття, особливо активно після закінчення Першої світової війни, коли з ідеєю публічної дипломатії виступив президент США В. Вільсон. Одні дослідники звертають увагу на те, що ведення переговорів «на виду» нерідко веде до втрати їх ефективності. Як слушно відзначили американські дослідники У. Зартман і М. Бертон, бажання адресувати свої виступи масам тягне учасників швидше до вікон, чим один до одного [4, с.93].

Інші вважають, що необхідно більше уваги приділяти відвертості переговорів як одному із способів контролю за їх ходом і позиціями сторін. Істина, як завжди, лежить посередині. Успіх супроводить ті переговори, в ході проведення яких грамотно поєднується відвертість і закритість переговорів та риторичне мистецтво їх учасників.

Крім того, переговори можуть вестися з метою підвищити свій міжнародний престиж, отримати вищий політичний статус, вирішити внутрішньополітичні завдання (наприклад, підвищити свою популярність перед виборами). Інколи переговори виконують і «маскуючу» функцію, зазвичай перед початком озброєного нападу. Так, класичним прикладом є переговори між Японією і США незадовго до її нападу на Перл-Харбор в 1941 році. І в тому, і в іншому випадках риторичне мистецтво відіграє свою провідну роль.

Особлива роль при цьому належить вербальній культурі в політичному житті – дискусіям, дебатам, діалогам, які повинні оптимально поєднувати раціональні аргументи, відвертість і закритість одночасно, моральні дію і особисту привабливість, вміння говорити і переконувати, що у сукупності можна вважати риторичним мистецтвом на професійному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петров В. П., Б. Паскаль / В. П. Петров. — М., 2009. — 211 с.
2. «Яковлев Д. В. Політичні дебати як засіб раціоналізації політичної взаємодії / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. Вип. 40. — Одеса, 2011. — С. 50-57.
3. Щербатый Ю. Искусство обмана / Ю. Щербатый. — М. : ЭКСМО-Пресс, 2013. — 132 с.
4. Войскунский А. Е. Я говорю, мы говорим... : очерки о человеческом общении. / А. Е. Войскунский. — М., 2009. — 145 с.